

Professor, Dr. theol. Niels Hemmingsens Alderdом i Roskilde.

Af J. O. Arhnung.

Roskilde i Slutningen af 16de Aarhundrede.

Det er ikke noget købstadmæssigt Indtryk, i hvert Fald ikke i moderne Forstand, Münchenertegningen af Roskilde set fra Nord (omkring Aar 1600) giver Beskueren. Op ad den jævne Bakkeskraaning, fra Ibs Kirke ved dens Fod og til Domkirken paa dens Top, breder frodige Haver sig. Huse ses der ikke mange af; de er smaa og forputter sig mellem Træerne. Der ses et Par mindre Kirketaarne foroven til venstre paa Billedet; men det altbeherskende i dette er den ærværdige Domkirke paa Bakkens Top, om den end mangler sine slanke Spir, idet dens Taarne er afsluttede med Sadeltag som Landsbykirker. .

Paa Udlændinge, som havde aget de fire Mil fra Hovedstaden til Roskilde for at se Kongegravene, gjorde Byen et fredeligt, landsbyagtigt Indtryk. Den franske Lærde Josias Mercer, der besøgte Roskilde den 28. Juli 1588, skriver i sin Rejse-dagbog, at fordum var den en stor og udstrakt Ærkebispesby; men „nu ser den knap ud som en middelstor Landsby”. Engländeren Fynes Moryson, der begyndte en 10-aarig Rejse i 1591, kom ogsaa til Roskilde, om hvilken han i sin Rejsebeskrivelse siger: „Skønt den ikke har Volde, har den Bynavn; men den fortjener kun at regnes mellem smukke og behagelige Landsbyer.” Begge de nævnte Forfattere fremhæver dog den gamle Kirke som en glimrende Bygning, der er blevet tilbage af Fortidens Herlighed.

For Folk, der kendte Byen nærmere, først og fremmest Borgerne selv, var den sikkert langt mere end en Landsby. Der eksisterer i Manuskript (A. M. 852. 4to) en Skildring af

Roskilde, forfattet 1591 af en Mand, der har haft nærmere Kendskab til Forholdene og maa have haft Forbindelse med Gejstligheden; hvem han var, vides dog ikke. Han begynder med at skildre Byen i korte Træk; denne kan fryde sig ved Stedets Skønhed og sine mange Kildevæld, af hvilke Maglekilde alene straks efter sit Udspring kan drive fem Møller; mod Øst, Syd og Vest er Jordbunden meget frugtbar, og der findes smukke Haver og righoldige Fiskedamme; men mod Nord, hvor den har en skraanende Beliggenhed, ligger Isora (Issefjord), der beriger Borgerne ved Fiskeri og Søfart; omkring St. Ibs Kirke ligger en Forstad, beboet af Fiskere og Agerdyrkere. Midten af Byen smykkes af den ærværdigste Kirke; i denne begiver Forfatteren sig ind og fortæller sig i Skildringen af dens mange Gravmæler.

Hvis man vil have et sandt Billede af det Roskilde, som Niels Hemmingsen i 1579 bosatte sig i, kan man naturligvis ikke nøjes med de ovennævnte kortfattede Skildringer; men man maa gøre et møjsommeligt Arbejde; ud af Arkivernes mangfoldige Enkeltoplysninger og ved Hjælp af de Murstensbrokker og øvrige Levninger, Jorden bestandig kaster af sig, maa man bygge Fortidens Roskilde op paa ny. Ganske langsomt vil da et Billede af Byen tegne sig for vort indre Øje. Den svindende Middelalder: Levninger af gamle Kirker og Klostre eller blot de øde Tomter og Rester af Munkesten, hvor de fordom har staaet, vil føre vore Tanker hen paa en svunden Storhed. I øvrigt vil vi blive glædeligt overrasket over den spredte Bebyggelse. Vel er adskillige Huse, navnlig i Byens Udkanter, kun lave, lerklinede Rønner, men inde i Byen er der mange stadselige Bindingsværksgaarde og grundmurede Stenhuse, og bag ved saavel Huse som Gaarde ligger Abildhaver med Frugttræer og Kaalhaver med Køkkenurter, hvor Bierne summer livligt, ofte ogsaa Tofter og Vænger. Flere Steder træffer vi paa Humlehaver og Fiskedamme. Meget vil virkelig føre vore Tanker hen paa Landsbyen. Navnlig i Domkirkens Nærhed vil vi finde talrige Residenser for de gejstlige ved Domkirken, de fleste stammende fra Middelalderen. Her bor de Prælater, Kanniker og Vikarer, der residerer ved Domkirken; de fleste er gamle Mænd. Mange af Residenserne er kun i en maadelig Forfatning, ikke faa af dem frem-

byder stærke Tegn paa Forfald, nogle af dem er ganske ubeboelige, idet de mangler baade Tag og Vinduer.

Hvorvidt det var i en saadan gammel Kannikeresidens, den 66- (eller maaske 68-)aarige Dr. Niels Hemmingsen d. 1. August 1579 sammen med sin lidt ældre Hustru, Marine Madsdatter, flyttede ind, vides ikke. I de 21 Aar, Hemmingsen levede i Roskilde, nævnes Residensen aldrig, men i 1593, da han gjorde Testamente, derimod en Gaard, som han selv paa det Tidspunkt iboede og maa have ejet, da han lod den gaa i Arv. Hvor den laa i Roskilde, siges desværre ikke, saa man kender ikke Hemmingsens Bopæl, og det er tvivlsomt, om denne nogen Sinde vil kunne stedfæstes.

Omgangskreds og Venner.

Kongen sendte Hemmingsen, der „næsten var opslidt af vældige Arbejder og Nattevaagen“, til Roskilde, „for at han der i Fred og Ro fromt kunde henleve Resten af sit Liv“. Saaledes sagde Biskop Vinstrup senere i Ligtalen over ham, og alt tyder paa, at han virkelig her fandt den Fred, han trængte til. Selve Byen maatte ved sin landlige Skønhed virke velgørende paa hans Sind, der var forpint af de teologiske Stridigheder, hvori han var blevet inddraget. Han saa ikke mere mistænksomme Blikke om sig og behøvede ikke at frygte nogen Kritik af de jævne Mennesker, der nu omgav ham, og som sikkert kun saa paa ham med Medfølelse og dyb Ærbødighed. Uden Tvivl blev derfor Opholdet i Roskilde af den største Betydning for ham.

Hans Embede var nu et andet, fra Professor ved Universitetet var han blevet residerende Kannik i Roskilde. Som saadan var han ikke uden Kolleger, selv om de residerendes Tal ikke var stort, vel omkring en halv Snes. Der var mellem dem et Par adelige, Lave Beck, der fra gammel Tid var Ven af Hemmingsen, og Frederik Godske, og senere kom endnu et Par til, Johan Venstermand og Otto Brochenhus, der den 31. Dec. 1581 fik *Ordre* til at residere; der var Sognepræsten, Mester Frantz Olufsen, Lector theol. M. Frantz Nielsen, som kom fra Frederiksborg, hvor han havde været Skolemester og Sognepræst, Skolemesteren Desiderius Fos, der allerede Aaret

efter (1580) gik som Professor til Universitetet, Forstanderen for Duebrødre Hans Level, og endnu et Par.¹⁾

Mere Afveksling i Livet blev der, naar de ikke-residerende paa de store Dage i Kapitlet mødte op, nemlig naar Aarsregnskabet Lamberti Dag (17. Sept.) blev forhørt²⁾; da kom en Række kongelige Sekretærer og højere Embedsmænd, herimellem flere fremragende adelige, Mænd som Dekanen Casper Paselich og Kansleren Niels Kaas, Hemmingsens gamle Discipel. Naar Ægteskabssager forhørtes, hvilket skete fire Gange om Aaret, skulde fem Professorer give Møde; da kom gamle Venner fra Universitetet, mellem dem hans Nabo i Kannekestræde den teologiske Professor Dr. Anders Laurissen, kaldet „Roskilde“, og hans inderlig gode Ven, Sjællands Biskop, Dr. Poul Madsen. Ved saadanne Lejligheder har man i Kapitelshuset med Ærbødighed lyttet til gamle Dr. Niels's Røst, og hjemme i hans Gaard har der været et livligt Rykind af Gæster.

Undertiden kunde en Fest lyse op i de residerendes ensformige Dagligliv. Der var endnu Fællesfølelse mellem Kapitlets Medlemmer, og Folk, der stod det nær, udstedte Invitationer, der lød paa „det samlede Kapitel“. Paa Landsarkivet for Sjælland findes de sørgelige Rester af et Brev, skrevet i Sept. 1579 af Dekanen Casper Paselich, hvorved han indbød det hele Kapitel til sin Datters Bryllup i Bergen paa Rügen³⁾. Det er vel mindre sandsynligt, at Niels Hemmingsen, der netop da var flyttet til Roskilde, har begivet sig paa den lange Rejse. Derimod har han utvivlsomt været med til Lave Becks Datters Bryllup paa Roskilde Bispegaard Søndag den 30. Aug. 1584. Vel er ingen Invitation til Kapitlet blevet bevaret, men derimod en til Rektor og Professorer ved Universitetet⁴⁾, hvori de opfordres til at „have den Umag og om Løverdagen tilforn komme hid til Byen, siden gjørendes eder glade med os og flere vores gode Venner“.

Faa Maaneder efter fandt i øvrigt et andet Bryllup Sted, hvortil Kapitlet naturligt nok og — morsomt nok modtog Invitation.⁵⁾ Det var, da en af dets egne, den residerende Kannek Frederik Godske, den 6. Dec. 1584 holdt Bryllup i Roskilde med Jomfru Berthe Baad, Datter af Jens Baad til Tisseholt⁶⁾. Frederik Godske havde 1555⁷⁾ faaet Livsbrev paa

et Kanonikat i Roskilde, dog skulde han „fremdeles studere boglige Kunster“, og naar han ikke studerede „i Skolen eller Universitetet“, skulde han „residere ved Domkirken og gøre sædvanlig Tjeneste der“. Han maa dengang have været ganske ung. Senere maa han øjensynlig ikke have taget sig sine Pligter som Kannik videre nær, men ogsaa ellers maa han i sine rent personlige Livsforhold have vist en saadan Opførsel, at han i hvert Fald har udæsket Kritiken. Kapitlet, eller en Del af dette, holdt vistnok Haanden over ham; men der blev klaget til Kongen, som den 29. Marts 1583⁸⁾ lod et Kongebrev udgaa til Roskilde Kapitel, at det skulde meddele fire af hans Raader og gode Mænd, som han til Paaskemarked sendte til Roskilde, de Oplysninger, det kunde give om dets Medbroder Frederik Godske, som disse fire Mænd skulde dømme for det „fast sælsomme Levned⁹⁾ og Væsen, som ikke den Stand er sømmelig“. Kongens Brev indeholder en Række Klagepunkter: Paa mange Maader har han været forsømmelig som Kannik, han har sjælden besøgt Kirken og den kristne Menigheds Forsamling for at høre Guds Ord og endnu mindre i andre Maader „søgt og tragtet efter Guds Ære og Religionens Forfremmelse, men mere været samme Stand og Religionen udi sit Levnet og Forholding til Beskjæmmelse og Forargelse“. — Domsakten kendes ikke, men Frederik Godske blev ikke dømt fra sit Kannikedømme. Aaret efter holdt han altsaa Bryllup med Jomfru Baad. Han synes at være faldet til Ro med Aarene. 1601—02 var han Kirkeværge for Domkirken, og hans Navn og Vaaben blev derfor i dette Aar sat paa Kirkens nye Døbefont¹⁰⁾. Først 1610 døde han¹¹⁾ efter at have været Kannik i 55 Aar.

Mellem Kannikerne var nogle af Hemmingsens bedste Venner at søge. Der var, som ovenfor nævnt, Niels Kaas og Poul Madsen. Fra 1592, om ikke før, levede der i Roskilde en Mand, som stod Hemmingsen særlig nær i hans sidste Aar. Det var Kantoren ved Domkapitlet, *Christoffer Knoff*. Han var født i Preussen, studerede ligesom Hemmingsen i Wittenberg, blev tysk Hofprædikant paa Koldinghus hos Enkedronning Dorothea og senere Hofprædikant baade hos Frederik II og Kristian IV. Han nød stor Yndest hos Frederik II og var nøje knyttet til Hemmingsen, der i 1557 havde kreeret ham

til Magister. Han kunde ikke afværge dennes Afsættelse 1579, men medvirkede til, at den fik en lempelig Form. 1588 var han ved Kongens Dødsleje paa Antvorskov og holdt derefter tysk Ligprædiken over ham i Roskilde Domkirke. Faa Aar efter tog han med sin Familie Ophold i Roskilde, uden Tvivl i Kantorgaarden, der laa ved Domkirken. Fra 1592—95 mistede han 3 Børn og 1598 sin Hustru Barbara Paludana fra Lübeck, der var Moder til 13 Børn; hun var ved sin Død 49 Aar gammel¹²⁾). Hemmingsens og Knoffs Navne forekommer flere Gange i Forbindelse med hinanden¹³⁾ paa en saadan Maade, at de ses at have ydet hinanden Bistand, og Hemmingsen kalder Knoff sin Ven¹⁴⁾). Sandsynligvis sad denne Ven ved hans Dødsleje den 23. Maj Aar 1600. I hvert Fald fik Universitetets Rektor den følgende Dag et Brev, skrevet af Christoffer Knoff i den efterladte Hustrus Navn, hvori Dødsfaldet meddeltes, og Professorerne opfordredes til at vise den afdøde den sidste Ære og følge Liget til Graven.¹⁵⁾

Den ret udstrakte Korrespondance, der maa antages at have fundet Sted mellem Hemmingsen og hans Venner, er desværre næsten gaaet helt til Grunde. Kun ganske faa Breve fra hans Alderdom kendes. Et Par af disse er dog Vidnesbyrd om hans Forbindelse og Venskab med de to mærkeligste Medlemmer af det danske Aristokrati paa den Tid, Statholderen i Hertugdømmerne Henrik Rantzau og Astronomen Tyge Brahe. Til den første skrev Hemmingsen et Brev, dateret Roskilde den 12. Dec. Aar 1593.¹⁶⁾ Hemmingsen var en sand Mester i Latin og mægtede i dette Sprog at udtrykke sit rige Tankeliv paa en smuk og klar Maade, og i dette Brev har den gamle Mand gjort sig al Flid dermed; han vidste, at Rantzau — som den lidenskabelige Renæssancedyrker han var — satte en Stolthed i *sin* latinske Stil. Af Brevet erfarer vi, at Rantzau et Par Gange har sendt Hemmingsen nogle Bøger, ligesom denne nu gør Gengæld og sender ham nogle Værker, han nylig har udarbejdet. Hemmingsen takker Rantzau for Bøgerne, ved hvis Læsning han har høstet baade Belæring og Glæde. Brevet har iøvrigt Interesse ved at vise ham som Tilhænger af Astrologien, Troen paa, at man ved Hjælp af Himmellegemernes Bevægelser kunde udregne og forudsige Begebenheder paa Jorden. Han priste derfor dem, der gav sig

af med dette Studium, „især da Menneskets oprejste Gang paaminder os om, at vi skal se op mod Himlen og beundre Guds Værker“. Som bekendt havde Tyge Brahe den samme Tro paa Astrologien.

Til Tyge Brahe, der 1597 for bestandig forlod Fædrelandet, skrev Hemmingsen ligeledes et latinsk Brev, dateret Roskilde den 27. Juni 1598¹⁷), hvori han bl. a. siger: „Claudius Mulerus, din Tjener, overbragte mig det overmaade smukt skrevne Brev, af hvilket jeg ser, at du husker vort gamle Samvær og Venskab, og det var mig meget kærkomment og behageligt. Men endskønt det paa Grund af mit skrøbelige Helbred ikke lader sig gøre at skrive mere udførligt, saa skal du dog vide, at min Sjæl, saa længe jeg lever, vil holde oprigtigt fast ved dig. Hvad nu det angaar, at Monavius beder om nogle Breve, som Philip [Melanchton] har skrevet til mig, saa kan jeg ikke imødekomme hans Ønske. Thi baade er selve Brevene gaaet til Grunde, og de var desuden skrevet om private og offentlige Sager, der ikke var bestemt til Publikation.“ Det er kendt, at Tyge Brahe i henved 21 Aar opholdt sig paa Hven, men det omtalte Venskab har sandsynligvis en vis Tilknytning til Roskilde, idet Tyge Brahe, samme Aar Hemmingsen flyttede til denne By, blev forlenet med Hellig tre Kongers Kapel ved Domkirken¹⁸) og beholdt det til sin Bortrejse; han kunde da nok have Anledning til at komme til Roskilde, hvor han havde en Residens staaende, og hvor han havde Pligt til at holde Kapellet ved lige, en Pligt, han rigtignok yderst slet efterkom.¹⁹)

Naar Hemmingsen vandt sig saa mange Venner, maa Forklaringen delvis søges i de rent menneskelige Egenskaber, han var i Besiddelse af. Et saakaldt „Epicedium“ over Hemmingsen af en ukendt Forfatter siger herom: „Han var forunderlig aandrig ved sit beundringsværdig fine Vid og sin Humor, og en saadan Jævnhed viste han, at han ikke ved sin Veltalenhed, ej heller ved sin høje Dannelse viste noget Hovmod, ja end ikke gjorde det i Omgang med nogen.“²⁰)

Familieforhold.

Stor Ulykke og Sorg havde ramt Hemmingsen i Privatlivet. Hans første Hustru, som han ægtede 1547, blev ham utro, saa

han efter forargelige Optrin maatte skille sig fra hende.²¹⁾ Der var i dette Ægteskab to Børn, Hans og Dorothea. Hans, der var født 1550 og den 10. Marts 1569 tog Magistergraden i Wittenberg, blev allerede den 12. April 1570, knap 20 Aar gammel, Professor Pædagogicus ved Universitetet. Han hengav sig hurtigt til et udsvævende Levned, saa hans egen Fader, som Universitetets Rektor, i 1572 maatte bede Professorerne om for Guds og Universitetets Æres Skyld at formane hans Søn til at afstaa fra sit lastefulde Levned, da han ellers vilde blive sit Embede berøvet. Han hørte imidlertid ikke op med sin uordentlige Levevis, og det endte med, at han paa Grund af sit „selsomme Levned” blev afsat fra sit Embede den 22. April 1575. Ikke uden Grund blev han senere af E. P. Vinding kaldt „en Vanære for Faderen og Fædrelandet”.²²⁾ Snart efter rejste han med Lensmanden Emmike Kaas til Gulland og blev der nogle Aar. 1580 træffes han atter i København²³⁾; hans Kaar var sikkert yderst slette, atter og atter stiftede han Gæld, som da han den 14. Aug. 1582 laante 5 gamle Daler af Mester Claus Hammer til „at berede den Kjortel med, hvilken min kære Fader Doktor Niels Hemmingsen gav mig, før end jeg drog til Gulland med ærlig og velbyrdig Emmicke Kaas”.²⁴⁾ Samme Aar forærede Universitetet ham 10 Daler. — 1587 blev han trods alt Præst i Lædebro og Helgvi Sogne paa Gulland; men snart viste han sig meget forsømmelig. 1593 rejste han saaledes uden Tilladelse til Danmark og blev borte i over et Aar.²⁵⁾ Vi træffer ham i Roskilde den 22. Aug. 1593 som Medunderskriver af Faderens Testamente.²⁶⁾ Han udsteder et nyt Gælds-brev i København den 8. Juni 1594 og giver denne Gang til Pant den Lod og Del, som kunde tilfalde ham i en Gaard i Studiestræde, som hans Fader ved ovennævnte Testamente havde lagt til sine Arvinger.²⁷⁾ Han var med andre Ord uforbederlig. Hans Sognefolk paa Gulland var naturligvis misfornøjede, og det endte da ogsaa med, at han blev afskediget (1595). Han boede formodentlig derefter i København. Universitetet gav ham undertiden en lille Understøttelse eller lod et Par Læs Ved køre til hans Husdør.²⁸⁾

Datteren Dorothea blev gift med Professor Klavs Hammer, men døde 1577 til stor Sorg for Faderen. Klavs Hammer selv

faldt under et Besøg i Skaane i 1585 i en Brønd og druknede. Der var to Børn i dette Ægteskab. Den ene af dem, Niels, tegnede en Tid lovende, men slægtede siden Morbroderen paa²⁹⁾, den anden, Jørgen, véd man ikke meget om; da Boet efter Niels Hemmingsen i 1600 blev skiftet, maatte der beskikkes en Fuldmægtig til paa Jørgen Hammers Vegne at modtage dennes Part af Arven, da han selv var rejst til Udlandet, og man i en 5 Aars Tid intet havde hørt fra ham.³⁰⁾

Hemmingsen giftede sig anden Gang med Marine Mads Sørensens Datter, som var født i Landskrone og skal have været en fortræffelig Kvinde. Hun fulgte ham til Roskilde i 1579, men han fik ikke Lov længe at beholde hende. Gravskriften³¹⁾ over hende fortæller, at hun „hensovede udi Herren her udi Roskilde den 7. December i det Herrens Aar 1580 i en Alder af 70". Rørdam og andre Forfattere kan derfor ikke have Ret, naar de anfører hendes Død til den 7. Sept. 1582. — Formodentlig blev hun begravet i Koromgangen bag Koret, hvor Ligstenen endnu ligger, og hvor den ogsaa laa i 1685, da der blev optaget et Syn over Begravelserne i Roskilde Domkirke.³²⁾ Øverst paa Stenen er paa Latin skrevet et Ord af Davids 37. Salme: Forlad dig paa Herren og gør godt. Indskriften paa den midterste Del af Stenen, der begynder saaledes: Her er begravet hæderlig, høvisk, gudfrygtig og salige Kvinde —, giver ganske kort Marine Madsdatters vigtigste Data. Nedenunder læses „hindis Rim" — formodentlig Verslinier, hun selv har sat sammen:

Hvo Gud frygter, er rig og vis,
udi Dødens Krij [Krig] han fanger Pris,

Vers, hun har indprentet sig selv — og Efterkommerne. Næderst paa Stenen ses nogle græske Ord. Uden om Indskriften er en rig Renæssance-Ramme.

I et Par Aar levede Niels Hemmingsen som Enkemand. Da giftede han sig (vistnok i 1582) for tredje Gang, med Birgitte Lauritsdatter, der var født i Assens paa Fyn.³³⁾ Erasm. Paul. Vinding, Forfatteren af Academia Hauniensis, siger³⁴⁾ (paa Latin) om den tredje Hustru, at Hemmingsen „ved Guds Naade elskede og ærede hende i et roligt Ægteskab, eftersom hun i Sandhed var sin bedagede Mand en Stav og Støtte".³⁵⁾

Trods de fredelige og i mange Retninger lyse Forhold,

hvorunder Hemmingsen levede i Roskilde, har dog hans egne bitre Erfaringer og de Sorger, hans Søn voldte ham, kastet en Skygge ind over hans Alderdom.

Pligter og Opgaver som residerende Kannik.³⁶⁾

Naar Hemmingsen ikke længere læste ved Universitetet, skulde han ifølge sit Forleningsbrev³⁷⁾ „residere og bo hos Roskilde Domkirke og gøre *slig Tynge og Tieniste baade inden Kirken og uden, som andre Kanniker der sammesteds* [d. v. s. residerende Kanniker] og være vor Ordinants, som vi om Religionen have ladet udgaa, og Capitels Statuter aldeles undergivet”.

Ifølge Statutterne maatte han nu hvert Aar paa St. Mauritii Dag [d. v. s. den 22. Sept.] i Kapitelshuset afgive en Erklæring om at ville residere det følgende Aar. Erklæringen afgaves under Anvendelse af en ældgammel Formel: „Jeg Niels Hemmingsen, Doktor, erklærer, at jeg vil holde personlig Residens uden Svig ved St. Lucii Kirke i Roskilde i det Aar, der nu kommer, og vil tjene Gud og Kirken efter min Evne.”

Men hvad mener Forleningsbrevet med Ordene „gøre *slig Tynge og Tjeneste, baade inden Kirken og uden, som andre [residerende] Kanniker*”? Derom oplyser det intet selv, og Kapitlets Statuter meddeler vel enkelte Hverv, der kunde tilfalde en eller flere af de residerende Kanniker, men indeholder intet om de residerende som en Helhed, idet Statutterne langt mere beskæftiger sig med Kapitlets almindelige økonomiske Forhold. Hvis man derfor holder sig til Statutterne alene, maa de residerendes Arbejde væsentlig have bestaaet i at oppebære nogle ekstra Indtægter! Der *var* imidlertid visse Pligter, der var holdt oppe af en ældgammel Tradition. Vi oplyses om dem ved at høre om en Kannik, den ovenomtalte Frederik Godske, som *ikke* opfyldte dem, og som derfor 1583 anklagedes af Kongen.³⁸⁾

a) Kapitlet som Domstol, kaldet „Konsistorium”.

De residerende havde Pligt at „*sidde Dom*” i de Sager, hvori Kapitlet havde dømmende Myndighed. De skulde vel „kaldes og fordres” til at give Møde, men maatte saa heller

ikke undslaa sig undtagen formedelst Sygdom eller lovligt Forfald.

Et særlig vigtigt Punkt, hvori Kapitlets dømmende Magt viste sig, var *Ægteskabssager*. Tidligere³⁹⁾ er der fortalt om, hvorledes Kong Frederik II kom de residerende Kannikers manglende Sagkundskab til Hjælp ved i Aaret 1571 at bestemme, at hver Gang *Ægteskabssager* forhandlede, skulde 5 Professorer fra Universitetet (2 Doktorer og 3 Magistre), der ligeledes havde Kannikedømmer i Roskilde, møde i Kapitlet og dømme sammen med de residerende Kanniker. Denne Forsamling kaldtes „Konsistorium Roschildense“. I 1573 udgav Niels Hemmingsen en trykt Vejledning i *Ægteskabssager* til Hjælp for Dommerne i saadanne Sager.⁴⁰⁾ Disse kom for fire Gange om Aaret, paa de saakaldte „Tamperdage“, og der kan næppe være Tvivl om, at man da har tillagt Niels Hemmingsens Ord en særlig Vægt. Roskilde Konsistorium nød uden Tvivl en høj Anseelse, og man har fra 1591 bevaret et Eksempel paa, at en vigtig Sag — det drejede sig om Mogens Gjøre til Bremersvolds Utroskab mod sin Hustru, Fru Helvig Gjøre —, der skulde have været paadømt ved et af de andre af Landets Kapitler, idet nemlig ingen af Parterne hørte hjemme i Sjællands Stift, blev overdraget Roskilde Kapitel til Afgørelse.⁴¹⁾ Desværre er „*Ægteskabsprotokollerne*“, der førtes ved saadanne Lejligheder, fuldstændig gaaet til Grunde. Hver „Tamperdag“ forelaa nye Sager, men nu kan der for Perioden 1579—1600 kun skaffes Oplysning om fem ialt.

Men ogsaa i *andre Sager* kunde Kapitlet dømme. Hvis en Kannik havde noget at anklage en Medkannik for, skulde han føre Sagen frem for Kapitlet og dette dømme Parterne imellem.⁴²⁾ Et saadant Tilfælde kunde naturligvis betragtes som et *indre* Kapitelsanliggende, men Kapitlets dømmende Magt strakte sig videre. Det var saaledes ved en Kapitelsdom, at den Glostrup Sognepræst Hr. Augustinus, der af sine Sognefolk var anklaget for at have „brugt Ukvemsord mod dem paa Prædikestolen“ og i andre Maader at have opført sig uskikkeligt, i Aaret 1581 blev dømt fra sit Embede⁴³⁾.

b. *Andre Kapitelsmøder.*

De residerende havde endvidere Pligt til at „søge Kapit-

let", d. v. s. give Møde i Kapitelshuset og dér efter bedste Evne „raade og forhandle"⁴⁴) i de mangfoldige Kapitelsanliggender, der mellem Aar og Dag kom til at ligge for, Sager, der ikke havde med Dom at gøre, men hvis Afgørelse undertiden kunde være betydningsfuld nok baade for Kapitlet og for den Domkirke, hvis Vogter det var.

Hvad drejede disse Sager sig da om? De mest forskelligartede Ting. Kongen udsteder Ordre om, at der skal bygges to Spir paa Domkirken i Roskilde, men Kapitlet meddeler ham, at Domkirken er meget brøstfældig paa Tag og i andre Maader, og det faar da Lov at opsætte Bygningen af Spirene til en bedre Lejlighed⁴⁵). En anden Gang har Kongen opdaget, at Hellig tre Kongers Kapel ved Domkirken er meget „bygfældigt", og da det rummer hans Faders og Forfædres Begravelser, befaler han Kapitlet at undersøge Sagen og sørge for, at Kapellet bliver istandsat af Domkirkens Indkomst⁴⁶). Antagelig siger Kapitlet Kongen Sandheden: det er ikke dets Sag at holde Kapellet ved lige, men det tilkommer Tyge Brahe, der har Kapellet og dets Gods i Forlening. I hvert Fald udsteder Kongen straks efter Kontraordre, Kapitlet skal lade det bero med Arbejdet, som Tyge Brahe nu har faaet Ordre til at foretage⁴⁷).

Tre Stadstjenere bryder en Dag Kirkefreden ved at begive sig ind i Domkirken og midt under Prædikenen søge at paa-gribe Christen Wernidtzen, hvad der naturligvis volder megen Uorden; først da Niels Parsberg, kongelig Majestæts Befalingsmand paa Bistrup, begge Borgmestrene, Byfogeden og 7 Raadmænd i Roskilde gaar i Forbøn for dem hos Kapitlet, eftergiver dette dem — betingelsesvist — Forseelsen⁴⁸). Langt værre er det, da man en Morgen opdager, at en „Kumpan" har ladet sig lukke inde i Roskilde Domkirke og om Natten slaaet Tavlen og andre Ornamenten paa Alteret ned, væltet Døbefonten og begaaet anden Uskikkelighed, „Uform", i Kirken⁴⁹). Men ikke altid er det Kirken, det drejer sig om. En gammel Forstander paa Duebrødre Hospital dør; straks faar de residerende Kanniker, af hvilke flere selv er gamle og skrøbelige, travlt med at finde en af deres Midte, som *kan* og *vil* paatage sig Stillingen; Fundatsen kræver nemlig en residerende Kannik. Omsider erklærer en sig villig, og han vælges

da højtideligt af Superintendenten (= Biskoppen), Prælater, Kirkeværger, Kanniker og Sognepræster ved Domkirken, hvorefter han aflægger Ed til Kongens Fuldmægtige⁵⁰). Men nu skal den afdøde Enke flytte fra Hospitalet, og hun vil tage det Gods med sig, der med Rette tilhører hende; Kapitlet beskikker i den Anledning nogle af de residerende Kanniker og nogle af „de høj lærde i Københavns Universitet” til sammen med Biskoppen at overvære Overleveringen af Inventariet!⁵¹) Ogsaa rene Byanliggender indblandes Kapitlet i. Slagterne har klaget til Regeringsraadet over, at de omkringboende Bønder indfører saltet Kød til Byen og sælger det der til stort Afbræk for dem, og begæret, at saadant maa afskaffes; Regeringsraadet nærer imidlertid Betænkelighed derved og befaler derfor Borgmestre og Raad at samles med de residerende Kapitelsmedlemmer og nogle af de fornemste Borgere for at overveje Byens Bedste⁵²). Ogsaa de Mageskifter, der bestandig foretages med Kapitlets Gods, medfører Forhandlinger i Kapitlet, og dettes Fuldmægtige maa ofte drage lange Veje for at deltage i Besigtigelser af Godset.

Der kunde nævnes mangfoldig flere Eksempler paa Kapitelsanliggender. Fælles for dem alle var, at de krævede *Forhandlinger paa Kapitelshuset*, og i disse maa Niels Hemmingsen antages at have deltaget saa godt som nogen anden residerende. Bunker af Breve, Regnskaber m. m. m., der vilde have været saare oplysende for Domkirkens Historie i Slutningen af 16. Aarh., er gaaet til Grunde. En Brøkdæl er tilbage, og kun eet Brev i Original viser os Hemmingsens Nærværelse i Kapitelshuset, nemlig den 20. Januar 1586, hvor han i Fællesskab med Provsten Elias Eisenberg og Kannikerne Otte Brockenhusz, Niels Olsen og Frands Nielsen gav deres Medbrødre Hans Lavridsen og Mester Morten Pedersen, Kanniker sammesteds, Fuldmagt at antvorde salig Ejler Grubbes Arvinger 1000 Lod Sølv til Løsning af Kapitlets Gods i Gjønge Herred i Skaane, som han havde haft i Pant sin Livstid⁵³).

c. Pligter til Fremme af Religionen og Gudstjenesten.

Man havde ikke glemt, at Kannikeinstitutionen var af gejstlig Oprindelse og fra første Færd havde tjent kirkelige og religiøse Formaal. Disse var vel efter Reformationen svundet

stærkt ind, men man ventede dog stadigt, at en Kannik huskede, at han hørte til den gejstlige Stand, og ikke som Frederik Godske i sit Levned og sin Optræden var samme Stand og Religionen til Beskæmmelse og Forargelse. En Kannik skulde „søge og tragte efter Guds Ære og Religionens Forfremmelse“.

Det skulde han blandt andet gøre ved at „holde Degne af sin gejstlige Rente“⁵⁴), d. v. s. uddele Almisser Middag og Aften til et bestemt Antal af Skolens Disciple. Antallet var i 1569 blevet fastsat for hvert Kannikedømme⁵⁵). Niels Hemmingsen skulde støtte 2. Mere end et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden var han selv — som Pebling i samme Skole — blevet støttet af en Kannik. Uden Tvivl har det været ham en kær Pligt nu at gøre Gengæld. Han har samtalt med Peblingene, med Flid og Omhu udsøgt saadanne, til hvem der knyttede sig Haab, og mildt og kærligt støttet disse. Hvor betagende et Indtryk har denne „guddommelige Læremester“, denne „Danmarks veltalende Nestor“ ikke gjort paa de unge, modtagelige Sind! Naar de stod overfor ham, der var et levende Bevis paa, hvad frygtløs Arbejdsomhed og from Kristentro gennem et langt Menneskeliv kan udrette, følte de sig saa uendelig smaa. Men at modtage Støtte af ham var en Ære, der forpligtede. Selv op i sin høje Alderdom, da Blindhed og Skrøbelighed havde ramt ham, undlod han ikke at opfylde sin Pligt, men vilde personlig uddele Almisserne. Efter hans Død glemte man ham ikke, og længe har Peblinge og Hørere vidst at berette om gamle Dr. Niels. Maaske det er ad denne Vej, at den bekendte Peder Syv, der o. 1650⁵⁶) var Elev i Roskilde Domscole, har hørt en Historie, som han gengiver i sine „Almindelige Danske Ordsproge“ (Kbh. 1688) II, 265, som Anmærkning til den Sætning: „For stort eller lidet Hovet er ej gerne forstandigt.“ Nævnte Anmærkning lyder: „*Dr. Hemmingius*, som boede omsider i Roskild og var blind, følede derfor altid paa Skolebørnenis Hovet, førend hand gav dem Almisse.“ Ved at undersøge Hovedets Form søgte den blinde Olding at skaffe sig en Forestilling om, hvad Haab der kunde knyttes til dem, der bad ham om Hjælp, saa at han ikke skulde uddele sin Almisse til en uværdig⁵⁷).

Endvidere var det sikkert naturligt for de residerende Kan-

niker, der boede saa nær den Domkirke, der var undergivet deres Varetægt, at „besøge Kirken og den kristne Menigheds Forsamling at høre Guds Ord”. Derved foregik de ogsaa Menigheden med et godt Eksempel; den var sikkert vant til Søndag efter Søndag at se Kannikerne paa deres bestemte Pladser i et af Domkirkens nordlige Kapeller, „Kannikernes Kapel”, som man endnu længe kaldte det. Et af Kongens Klagemaal mod Frederik Godske var netop, at denne „sjælden besøgte Kirken”. Men nogen Pligt til at møde ved Gudstjenesterne har der dog næppe foreligget.

Noget andet er, at de ved særlige Lejligheder kunde faa Ordre til at møde, som da Regeringsraadet efter Frederik II's Død 1588 befalede Kannikerne at møde Lørdag før Pinsedag [25. Maj] ved Vejrmøllerne uden for Roskilde for at følge Kongens Lig til Bispegaarden og siden møde ved Bispegaarden den 5. Juni for at følge Liget til Kirken⁵⁸).

d. Kirkeværge (tutor ecclesiae).

I Roskilde Domkirkes søndre Taarn hænger en mægtig Klokke, der gennem Aarhundreder har lydt ud over By og Land. Den bærer følgende Indskrift: I det Herrens Aar 1594 under den udvalgte Konge i Danmark Kristian den 4de, og medens den velbyrdige Mand Kongens Kansler Niels Kaas og Doktor Niels Hemmingsen var Værger for denne Kirke, omstøbtes denne Klokke af Kobberstøberen Burchardus til Nytte for Roskildekirken og paa Kapitlets Bekostning.

Naar da den gamle Klokke lader sine Toner runge ud fra Taarnet, bringer den til vor Tids Børn en Røst fra længst svundne Aarhundreder, en Røst, der har lydt over Forfædres Sorger og Glæder og over lyse og tunge Tider i vort Lands Historie.

Som Indskriften paa Klokkens Side fortæller, har Klokkestøberen *Burchardus* i Aaret 1594 *omstøbt Klokken*; den var altsaa i Virkeligheden af ældre Dato, stammede formodentlig fra Middelalderen, men nu var den blevet sprukken og skulde omstøbes. Den kom da i Smeltediglen og glemte der baade sit gamle Ydre og den Indskrift, der havde snoet sig om den; men *Malmet* beholdt den. Omstøbningen skete paa Kapitlets Bekostning, men den var sikkert foranlediget af de daværende

to Kirkeværger, Kansleren *Niels Kaas* og Doktor *Niels Hemmingsen*, der saaledes havde deres Del af Æren derfor og derfor ikke glemtes i Indskriften.

Underligt nok at træffe *Niels Kaas's* Navn paa denne Klokke; for næppe var den færdig, før Danmarks berømte Kansler døde. Hans Død indtraadte den 29. Juni 1594.

Da Kirkeværger altid aflagde Aarsregnskab for deres Styrelse af Domkirken paa Lamberti Dag [17. Sept.], hvorefter de St. Mauritii Dag [22. Sept.]⁵⁹⁾ fratraadte, og nye valgtes, er det klart, at den Tid, i hvilken Kaas og Hemmingsen var Kirkeværger, var Tiden fra 22. Sept. 1593 til 22. Sept. 1594. Som residerende Kannik — i Modsætning til Kaas — maa Hemmingsen antages personlig at have givet sig af med Forretningerne. Domkirken var administrativt delt i 2 Parter, af hvilke den ene kaldtes „Nordre Part” eller „Første Part” og den anden „Søndre Part” eller „Anden Part”. Hver Part havde sit særlige Gods og sine særlige Opgaver. Men hvilken af de to Parter *Niels Hemmingsen* havde, vides ikke. Det Domkirke-regnskab, der alene kunde give os Svaret herpaa, er gaaet til Grunde. Derfor ved vi heller ikke, om den over 80-aarige Mand trods sit svage Syn med egen Haand førte Regnskabet. Det er maaske mindre sandsynligt, da han Aaret før begynder et Brev med de Ord: „Mine svækkede Øjne (*caligantes oculi*) tillader ikke en lang Skrivning.”⁶⁰⁾

Der eksisterer i det hele taget *intet* Domkirkeregnskab mere fra den Periode, Tiden 1579—1600, der her behandles. Derfor mangler vi ogsaa Midler til at konstatere, om *Niels Hemmingsen* var Kirkeværge i andre Aar end det ovenfor nævnte. Det er muligt, men han har næppe været det ret mange Gange. Statutterne tillader nemlig Kapitlet paa St. Mauritii Dag at *forny Bestillingen* for de afgaaende Kirkeværger, „dog er det *strengt forbudt*, at nogen forbliver Kirkeværge i mere end 3 Aar”.

Da Kirkeværgeriet endvidere gik paa Tur mellem de residerende eller privilegerede Kanniker „*juxta senium*”, d. v. s. efter den *Alder*, de havde *som Kanniker*, kan det næppe antages, at den enkelte Kannik har opnaaet det ret mange Gange. Sagen var, at Stillingen som Kirkeværge var eftertragtet paa Grund af alle de mange Lam. Gæs, Kyllinger og

andet godt, der tilfaldt ham. Han skulde have „alle uvisse Indtægter af Smaaredsler”⁶¹), og disse blev tilsammen af betydelig Værdi.

e. Senior?

Rørdam lader i sin Biografi Hemmingsen i hans senere Aar være optaget af *de Forretninger, hans Stilling som Kapitlets Senior medførte*⁶²). Han anfører imidlertid ingen Kilder herfor og har næppe haft saadanne; men det laa snublende nær at antage, at Hemmingsen, der var blevet Kannik saa langt tilbage som i 1557, i sine sidste Aar maatte være Senior. Det var han imidlertid ikke; thi den ovenfor, S. 4 f, omtalte Frederik Godske var vel adskilligt yngre af Aar end Hemmingsen, men han havde faaet Livsbrev paa sit Kannikedømme den 27. Dec. 1555⁶³), altsaa 2 Aar før Hemmingsen fik paa sit, og han havde derfor større „Senium” end denne; Frederik Godske døde først 1610⁶⁴).

f. Skolark?

Før Reformationen var Domskolen Domkapitlets Skole og ganske afhængig af de gejstlige ved Domkirken; senere var der vel ikke den stærke Afhængighed, men meget af den gamle Forbindelse var dog bevaret. Saaledes er ovenfor (S. 14) omtalt Kannikernes Pligt til at give Peblinge Almisser. Som et andet Udslag af samme Forbindelse kan nævnes, at Kapitlet i 1569 bestemte, at Bispnen sammen med 3 Kanniker 4 Gange om Aaret flittigt skulde eksaminere „alle Skolepersonerne”⁶⁵). Der kan være god Grund til at tro, at Niels Hemmingsen med Interesse har deltaget i disse Eksaminationer. Han elskede jo Undervisning, og han havde før vist Interesse for det danske Latinskolevæsen. Den 18. Marts 1567 havde han sammen med en Kollega faaet overdraget Tilsynet med Herlufsholm, den Tids Mønsterskole. Straks efter var han med til at udarbejde den Skoleordinans, der gennem lange Tider blev Rettesnor for Undervisningen i nævnte Skole⁶⁶).

Det maa paa Forhaand formodes, at Hemmingsen under sit Otium i Roskilde har vist Skolen Interesse; men det eneste bevarede Spor heraf er det af ham og Christoffer Knoff udstedte Reglement for de Personer, der nød Kosten i Duebrødre Hospital, dateret den 23. Okt. 1591⁶⁷). Knoff var Hofprædi-

kant og Kantor i Kapitlet, og man fejler næppe i at antage Hemmingsen for Hovedforfatteren. Det er da ogsaa en øvet Pædagog og en alsidig Personlighed, lige interesseret i Disciplenes timelige som aandelige Vel, der har opstillet disse Regler. En „Deputator” skal have Opsyn med Kostgængerne; hvis disse skikker sig utilbørligt, skal han „paaminde dennem venlig”. Det indskræpes dem at have „en venlig Omgængelse med hver andre”, og at „ingen skal føre sig i Trætte eller Klammer med sin Medbroder”. Ved Bordet maa de vise pæne Manerer, ikke spille Øl eller Mad, ikke hengive sig til Overflødighed eller Drukkenskab. De maa ikke sværge eller tale utugtig Snak over Borde. Til Maaltiderne er knyttet Læsning af Gamle og Nye Testamente, samt af Davids Salmer. Ogsaa Skolens Interesser varetages: Kostgængerne skal være forpligtede til at tale Latin indbyrdes, og selve Nydelsen af den frie Kost i Duebrødre gøres afhængig af, at man søger „Skolen og Lectier, hver til sin Termīn og Time”. „Men de, som lydige ere, flittig studere, og skikker sig vel i deres Liv og Levned, dem vil Kapitel fordre og fremme [d. v. s. begunstige].” Slutningsparagraffen siger, at det skal staa Kapitel og Skolarker frit i Fremtiden at forandre disse Love.

Det maa antages, at Hemmingsen og Knoff, der begge satte deres Navne under Lovene, har været Skolarker⁶⁸). „Skolarker” var en Betegnelse for to residerende Kanniker, der havde den Opgave overfor Skolen at repræsentere Bispen, naar denne var fraværende — hvad han som Regel maatte være, idet han residerede i København.

Fornytt Forfattervirksomhed.

David Chytræus i Rostock skrev den 8. Sept. 1593 til sin Ven Niels Hemmingsen, at han glædede sig over, at denne tilbragte „en Alderdom, kraftfuld og rørig som Catos” og „beholdt Sjælens og Legemets gamle Kræfter og var et Bevis paa Salmens Ord: De, der er indplantet i Herrens Hus, skal ogsaa i Alderdommen være grønne og blomstrende”.⁶⁹) Utvivlsomt bevarede Hemmingsen sin sjælelige Kraft og Virketrang, og Peder Vinstrup havde Ret, da han i Ligtalen over ham sagde, at han „ikke var ledig” (non otiosus) i Roskilde.

Forretningerne i Kapitlet var ikke overvældende. Derfor genoptog Hemmingsen sin Forfattervirksomhed, dog først efter Frederik II's Død 1588, da han ikke fandt det raadeligt oftere at fremsætte Meninger, der kunde vække Anstød hos denne Konge.⁷⁰⁾

Hemmingsen havde nemlig ikke forandret Mening i Nadverspørgsmaalet, hvad der ses af hans før 1591 forfattede, utrykte „Spørgsmaal og Svar om Alterens Sakramente“, der er kalvinsk⁷¹⁾. I 1590 udfoldede den snart 80-aarige Mand en imponerende Virksomhed som Forfatter. Den 10. Aug. 1590 skrev han i Roskilde det „Brev til Læseren“, der som Fortale indleder hans Alderdoms Hovedværk „Tractatus de gratia universali, libero arbitrio, poenitentia et justificatione“ (d. v. s. „Afhandling om Guds almindelige (alle Mennesker omfattende) Naade, om den frie Vilje, Bod og Retfærdiggørelse“), der ganske vist først forelaa trykt 1591, men sikkert var færdig fra hans Haand, da han skrev nævnte Fortale.

I dette Værk viser Hemmingsen sig som en Modstander af Kalvins Forudbestemmelseslære, der jo gaar ud paa, at et Menneskes evige Skæbne forud er bestemt, og han søger at vinde Plads for den frie menneskelige Selvbestemmelse. Skriftet vakte betydelig Opsigt⁷²⁾ og blev 1593 oversat til Dansk⁷³⁾. Det blev angrebet af den tyske, reformerte Teolog Johan Piscator; men fra en anden Side af den reformerte Kirke blev det taget i Forsvar. Petrus Baro, Professor i Teologi i Cambridge, skrev nemlig 1596 til Hemmingsen, udtalte sin Glæde over hans Bog og opfordrede ham til at levere yderligere Bidrag til Emnets Oplysning; „alle retter deres Øjne mod dig, vidtberømte Mand, saavel paa Grund af din Alder som paa Grund af din Fromhed og Lærdom“.⁷⁴⁾ — I 1590 udgav Hemmingsen endvidere et andet latinsk Værk: „Antidotum adversus pestem desperationis“ („Modgift mod Fortvivlelsens Pest“). Han siger i Indledningen hertil, at det at opgive Haabet om Guds Tilgivelse er den værste af alle Ulykker; „men for at vi mere omhyggeligt kan vogte os for dette Fortvivlelsens Klippeskær, besluttede jeg paa nærværende Tid at samle Lægemidler mod Fortvivlelsens Gift af Guds Apotek, det er: den hellige Skrift, og jeg vil fremstille: *For det første*, hvad Fortvivlelse er, og hvor frygtelig en Ulykke den er, og *der-*

næst, paa hvilken Maade man skal tage Kampen op med Fortvivlelsen, for at den ikke skal nedstyrte Mennesket i den evige Død". Dette Skrift udkom gentagne Gange og blev oversat til Dansk 1593⁷⁵), til Islandsk, Tysk og Svensk⁷⁶). — 1590—91 udkom i Basel hans store Kommentar til Johannes' Evangelium; men denne var dog blevet til paa et tidligere Tidspunkt, — han siger selv, at han havde „dikteret" den for 16 Aar siden, altsaa medens han endnu virkede ved Universitetet. I sin Professortid havde han ogsaa begyndt paa en Gennemgang af Davids Psalmer, men „ved Tidernes Ugunst" havde han ikke kunnet føre den til Ende⁷⁷); nu bestormede hans Venner ham, og overtalt af dem lod han i 1592 de 21 første Psalmer udkomme, ledsaget af Kommentarer⁷⁸) og indledet med en Dedikation til Niels Kaas.

Det sidste Værk, han udgav i Trykken, var „Brevis repetitio doctrinæ de universali gratia" („Kort Udtog af Læren om den almindelige Naade"), der udkom 1595.⁷⁹)

Hemmingsens Anseelse som Forfatter ses bl. a. af, at Bisperne paa Landemoderne jævnlig anbefalede hans Skrifter som en fortrinlig Læsning for Præsterne⁸⁰).

Pave Clemens VIII (1592—1605) satte derimod hans mange Bøger i første Klasse paa „Index" over forbudte Bøger⁸¹).

Europæisk Berømmelse.

Den 12. Juli 1591 udarbejdede Landets unge Konge, den da 14-aarige Kristian IV, en latinsk Stil, som han indførte i sin Stilebog, der endnu er bevaret. Stilen lyder i Oversættelse saaledes: „Kære Hr. Broder! Jeg har hørt mange Ting om Doktor Niels Hemmingsen, der for faa Aar siden omhyggeligt udlagde den hellige Skrift i Københavns Universitet og styrede dette paa meget rosværdig Maade, men dog har jeg ikke [tidligere] set ham; men nu har jeg for første Gang set ham i Bispegaarden i Roskilde, og saa vidt jeg kunde dømme med mine unge Aar og paa Grundlag af vor korte Samtale, synes det mig, at han er en udmærket lærd Mand. Lev vel! København . . ."⁸²) Dette Brev er blot et af mangfoldige Beviser paa, at Hemmingsen ikke var glemt i sit Fædreland. Der var han stadig anset og æret. Men hvorledes var det gaaet med den europæiske Navnkundighed, han havde vundet som Pro-

fessor ved Universitetet? Var *den* i Dalen, efter at han havde faaet sin Afsked 1579?

Lambert Danæus skrev 1580 til Hemmingsen: „Dine Værker opslides her hos os af Menneskers Hænder.” Theodor Beza i Genf sendte ham 1583 en Bog, han havde forfattet; i det medfølgende Brev skriver han: „Hvis du griber mig i at føre forvirret Tale i den, saa er der ikke en eneste, af hvem jeg bedre kan finde mig i at belæres og irettesættes end af den højlærde Mand Doktor Hemmingius.” Ogsaa den bekendte Johannes Piscator i Herborn sendte ham baade i 1589 og 1591 Bøger og bad ham udtale sin Dom over dem.⁸³⁾

Hemmingsen modtog ogsaa adskillige Besøg af Udlændinge, der ønskede at se og tale med ham. Josias Mercer, der kom til Roskilde den 28. Juli 1588, glemte ikke i sin Rejse-dagbog at indføre: Der saa vi denne Bys og hele Danmarks store Lys, den gode Olding Niels Hemmingsen o. s. v.⁸⁴⁾ Den 18. Juli 1589 skrev David Chytræus i Rostock til Hemmingsen et Anbefalingsbrev for en Teolog fra Breslau ved Navn Caspar Eulogius, „som drager til Roskilde først og fremmest for at se dig og tale med dig.”⁸⁵⁾ Den 8. Sept. 1593 skrev han et lignende Brev, denne Gang til Fordel for en fattig, men lærd ung Mand, der hed Joachimus Gericus.⁸⁶⁾

Den største Ære blev dog Hemmingsen til Del, da Kong Jakob af Skotland i Begyndelsen af 1590 besøgte Roskilde. Den unge, lærde Konge havde den 24. Nov. 1589 ægtet Kong Kristian IV's Søster og tilbragte Foraarsmaanederne 1590 ved det danske Hof, hvor Tiden gik med Festligheder og Diskussioner med lærde Mænd, samt, som han selv siger, „med at drikke og drive paa vor gamle Maner”.⁸⁷⁾ Berømt er hans Besøg paa Hven hos Tyge Brahe; men han kom som sagt ogsaa til Roskilde, hvor han blev i flere Dage, deltog i Guds-tjenesterne og overværede et Provstemode⁸⁸⁾. Her traf han altsaa Niels Hemmingsen, og herom beretter Universitetets Historieskriver Vinding i 1665: „Da Jakob, Skotlands Konge, i Aaret 1590 var kommet til Roskilde, disputerede han ved Frokosten og Middagsmaaltidet meget med Hemmingius om Prædestinationen [d. v. s. *Forudbestemmelseslæren*] og forærede ham bagefter et forgyldt Bæger.”⁸⁹⁾ Kong Jakob havde maaske tænkt sig ogsaa i *dette* Lærespørgsmaal at finde en

Meningsfælle i Hemmingsen, der tidligere havde vist, at han var Tilhænger af den *kalvinske Nadverlære*; men han tog fejl, og han har nok faaet sig en varm Diskussion med ham — naturligvis paa Latin, som da var de lærdes Sprog. Naar han ved Afskeden forærede ham et forgyldt Bæger, var det en sædvanlig Maade, hvorpaa Konger dengang udmærkede fortjente Mænd.

Der eksisterer imidlertid et smukt lille Haandskrift paa det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml., 8vo, 20 g) med Titlen: „En Samtale, som haver været imellem højbaarne Fyrste og Herre Kong Jakob af Skotland og højlærde, wisberømte Mand Doktor Niels Hemmingssøn, som haver været i Roskild Domkirke forhandlet, af Latin fordansket, udi Spørgsmaal og Gjensvar, som her efter følger”, og den mærkelige Undertitel: „Nogle Spørgsmaal foregiver S: D. Niels Hemmingssøn, om Christi Legeme og Blods Sacramente og Svar der til Spørgsmaalet”. Det følgende Indhold drejer sig udelukkende om Nadverlæren og viser den kalvinske Opfattelse heraf, som Niels Hemmingsen bevarede, saa længe han levede. Har vi da i dette lille Manuskript virkelig Samtalen bevaret? Har dens Emne altsaa været Nadverlæren? Og er der blevet forhandlet derom i selve Roskilde Domkirke, hvilket formodentlig vil sige for en talrig Forsamling? Sjællands Stifts Kleresi var nemlig kaldt til Provstemode i Roskilde alene for at byde Kong Jakob Velkommen, og Bispen var der ogsaa.⁹⁰) Ganske vist ses det nævnte Manuskript paa Grund af de mange Misforstaaelser, det indeholder, kun at kunne være en Afskrift; men det kunde dog være fristende at antage, at vi her havde en Gengivelse af Samtalen for os.

Ved en nærmere Undersøgelse tyder alt imidlertid paa, at det ikke er Samtalen. For det første taler Formen derimod: der finder ingen egentlig Diskussion Sted, men den ene Part (Kong Jakob?) stiller af og til nogle yderst spagfærdige Spørgsmaal og overlader iøvrigt helt til Modparten (Niels Hemmingsen?) at give en nærmere Udredning af den hellige Nadver. Man kan vanskeligt tænke sig, at den lærde Konge vilde lade sig nøje med en saa beskeden Rolle. Endvidere mærkes der ingen Ærbødighed mod Majestæten, til hvem Hemmingsen dog næppe vilde bruge Udtryk som „min elske-

lige Broder og Ven i Christo" eller „agt ikkun flitteligen . . . , hvad som siges, og spørg ad, naar du . . . begiærer ydermere Forklaring". For det andet er der Emnet: Nadverlæren vilde i sig selv være et mærkeligt Diskussionsemne mellem de to, da de begge delte Kalvins Opfattelse. Det er tillige højst usandsynligt, at Hemmingsen, der i sin Tid var afskediget paa Grund af sin Nadveropfattelse, vilde vove at diskutere et saa farligt Emne, tilmed i Domkirken i Overværelse af en talrig Forsamling. Han kunde nemt bagefter faa Ubehageligheder deraf. For det tredje findes der to lidt ældre Haandskrifter⁹¹⁾ med samme Indhold — men mindre fejlagtige, skønt ogsaa de kun er Afskrifter —, og de har ikke Overskriften om, at det skulde være en Samtale mellem Kong Jakob og Hemmingsen, men kun Titelen: „Nogle Spørgsmaal om Christi Legems og Blods Sacramente og Svar der til foregiven Nicolaus H. D.". Og endelig: Selve Overskriften om „Samtalen" i det først omtalte Manuskript (Ny kgl. Saml. 8vo, 20 g) skal man nok heller ikke tage saa højtideligt. Saa meget er sikkert, at Hemmingsen ikke selv kan have skrevet denne Overskrift, da han ikke vilde omtale sig selv som den „højlærde, visberømte Mand". Da endvidere nævnte Manuskript (der som omtalt kun kan være en Afskrift) først er blevet til efter Hemmingsens Død (1600), hvad man kan se af, at der er sat et S[alig] foran hans Navn, er den mærkelige Overskrift formodentlig ogsaa først fra denne Tid og en fri Opfindelse af Afskriveren. Der har vel aldrig eksisteret nogen „Samtale mellem Kong Jakob og Doktor Niels Hemmingsen".

Der er efter det ovenfor udviklede mest Grund til at følge Vinding og antage Forudbestemmelseslæren som det Emne, hvorom Kong Jakob diskuterede med Hemmingsen; det passer ogsaa sammen med, at denne netop dengang arbejdede paa sin store „Afhandling om Guds almindelige Naade", som han afsluttede faa Maaneder efter.

Udseende.

Hvilket Indtryk fik saa de fremmede, der var rejst til Roskilde for at se og tale med den berømte lærde? Smuk var han ikke. Der eksisterer et latinsk Smædedigt mod Hemmingsen⁹²⁾, skrevet i 1574 eller 1576, der paa skaanselløs Maade

hentyder til hans ufordelagtige Ydre. Det begynder saaledes: Paa Issen⁹³) er han en Thersites⁹⁴), ved sine Øjne en Æsop⁹⁵), ved sin Mund en Marcolfus⁹⁶) og ved sit brogede Skæg en Gedebuk, — og det slutter: Hvem du end er, saa vogt dig for ham, som Naturen har „mærket” saaledes; i et hæsligt Legeme plejer hæslelige Ting at gemme sig (Corpore monstroso monstra subesse solent). „Corpore monstroso” kunde oversættes „i et forkrøblet Legeme”; men det er dog næppe den rette Oversættelse; hvis der nemlig havde foreligget en virkelig Legemsfejl, vilde det skaanselløse Digt sikkert have hentydet direkte dertil. Men var end det første Indtryk, som den fremmede fik af Hemmingsens Ydre, ikke det fordelagtigste, saa blev det sikkert, naar han havde talt lidt med ham, trængt tilbage af et andet og langt stærkere: Indtrykket af hans betydelige Personlighed. Ud af hans Øjne lyste Godhed, hans Ansigt var paa een Gang præget af Alvor og Fromhed, fra hans Læber strømmede Ordet stundom med Humor og altid aandfuldt, hele hans Væsen var gennemtrængt af en Jævnhed, der sikkert var en Fædrearv, runden som han var af dansk Bondeæt.

Der findes paa Frederiksborgmuseet et Maleri af Hemmingsen, malet af Tobias Gemperlin, som Tyge Brahe havde indkaldt fra Augsburg. Gemperlins Portræter er troværdige, men lidt tunge⁹⁷). Paa Portrættet af Hemmingsen læses: *Nicolaus Hemmingius Doctor. Ætatis Suæ 84 Anno 1595*. Denne Paaskrift synes at afgive et mærkeligt Bevis paa, at Hemmingsen er født 1511 og ikke, som hans Biograf Rørdam anfører, først 1513. Har Paaskriften Ret, var Hemmingsen da 68 Aar, da han tog Ophold i Roskilde, og 89 Aar, da han døde. Han blev malet af Gemperlin blot 5 Aar før sin Død. Han er fremstillet i sin sorte gejstlige Dragt og holder en Bog mellem sine fine og slanke Hænder — den sædvanlige Maade, hvorpaa gejstlige i hine Tider fremstilledes. Hvad nu Hoved og Ansigtstræk angaar, kan nok nogle Uregelmæssigheder paavises; ejendommeligst er Øjenstillingen, idet Øjnene er udadskelende (Strabismus divergens); af Farve er de graabrune. Næsen er kraftig og meget bred, Ansigtet i det hele rundladent; Skæg og Haar er tæt, graaligt, maaske let rødligt sprængt.

Niels Hemmingsen.

(Underskriften taget fra Niels Hemmingsens Testamente 1593.)

Sidste Aar.

Den høje Alderdom, bag hvilken laa et Liv, henlevet i en sjælden Arbejdsomhed, gjorde omsider sin Ret gældende. Mange Nætters Vaagen i Studerekammeret havde svækket Oldingens Syn, og i sine sidste Aar var han blind.⁹⁸) Endnu den 27. Juni 1598 kunde han dog, som tidligere nævnt, skrive et egenhændigt Brev til TygeBrahe. Ogsaa andre Sygdomme plagede ham, og med Bekymring maatte han tænke paa, hvor-

ledes det skulde gaa hans Søn og Børnebørn, naar han selv var borte.

Hvor mærkeligt det end lyder, skal han Aaret før sin Død være kaldt op paa Københavns Slot for at aflevere sin Bekendelse om den hellige Nadver, det foran (S. 23) nævnte Skrift: „Nogle Spørgsmaal om Christi Legems og Blods Sacramente og Svar der til”. Man maa aabenbart have fattet ny Mistanke til ham og ønsket at faa Oplysning i Sagen. Men skønt man nu saa, at det lille Skrift var afgjort kalvinsk, lod man dog den gamle Mand med Fred⁹⁹). — Han havde befalet, at man efter hans Død skulde lade hans kalvinske Bekendelse om Nadveren trykke; han ønskede nemlig ikke selv flere Genvordigheder. Denne Befaling fandt man det dog ikke raadeligt at efterkomme.¹⁰⁰)

Trods de forskellige Plager synes hans sidste Aar at være gledet hen i Harmoni. „Som en Olding, der var mæt af Livet, regnede han de dødeliges Bekymringer for ringe”, staar der indhugget paa Ligstenen¹⁰¹). Nu da hans Legeme mere og mere faldt sammen, og han nærmede sig Dødens Tærskel, vendte hans Sjæl sig mod det himmelske. Omsider havde den gode Mand og affældige Olding . . . ligesom den bekendte Simeon intet højere Ønske end en salig Død”, siger Vinding om ham¹⁰²). Sin Aandsfriskhed bevarede han til det sidste; derom bærer hans Død Vidne.

Død og Begravelse.

Reformationens bevægede Aarhundrede randt ud. Samtidig gik dets største Teolog i Danmark, „Danmarks Melancthon”, som Rørdam har kaldt Hemmingsen, til Hvile. Den 23. Maj 1600 døde han i Roskilde. Om hans Død beretter Vinding¹⁰³), at „Niels Hemmingsen, der omsider maatte søge Sengen og blev bestyrket af Herrens hellige Nadver, glædede sig ved Oplæsninger af Evangeliet, og skønt han var Døden ganske nær, saa udlagde han næsten helt Davids 103de Psalme i de omkringstaaendes Nærværelse med en saadan Gløden i Ordene, at alle i højeste Grad beundrede, at den Helligaand havde saa vældig en Styrke, saa vældig en Friskhed, saa vældig en Virksomhed i et saa blodløst og næsten dødt Legeme. Endelig i den syvende Morgentime paa den

Fredag, der var den 23. Maj, i Aaret 1600 overgav han, som var forenet med Guds Søn ved det tætteste Helligaandens Baand, og i hans Navn, der er Dødens Sejrherr og Triumfator, sin Sjæl til den evige Gud." Davids 103dje Psalme er af en vældig Kraft og Skønhed og rig paa Trøst. „Min Sjæl, lov Herren!" er Grundtonen, der klinger gennem den. Guds Barmhertighed prises, og Menneskelivets Forfængelighed („Et Menneskes Dage ere som Græs") stilles overfor „Herrens Miskundhed fra Evighed og indtil Evighed".

Den 27. Maj¹⁰⁴), fire Dage efter sin Død, blev Niels Hemmingsen ført til sit Hvilested i Roskilde Domkirke. Sandsynligvis havde han selv udpeget Stedet — Pladsen øverst oppe i Midtskibet, neden for Kannikekoret og lige op ad det Sted, hvor Kirkens nye Altertavle noget senere stod og maaske allerede dengang havde Plads¹⁰⁵). Kannikerne havde nemlig frit Begravelsessted inde i Kirken eller udenfor, alt efter som de selv valgte det, og det blev dem indrømmet af Kapitlet¹⁰⁶). Har han ikke selv i Forvejen valgt Stedet, har Kapitlet sikkert villet udmærke ham netop med denne Plads.

Det er overflødigt at fortælle, at begge Kirkens Sognepræster, Mester Frantz Nielsen og Mester Poul Pedersen, samt alle Kannikerne, og herimellem Hemmingsens fortrolige Ven Christoffer Knoff, fulgte ham til Graven¹⁰⁷). Men det samme gjorde omtrent alle Universitetets Professorer „for at vise en Mand, der var udmærket fortjent af Universitetet, og som var hele Danmarks Lærer, denne sidste Ære"¹⁰⁸), og endvidere en stor Del af Sjællands Sognepræster, der netop var forsamlede i Roskilde til Landemode, og af hvilke en stor Del havde været Hemmingsens Disciple¹⁰⁹).

Med Udgangspunkt i Pauli Ord: „Jeg har stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet, bevaret Troen" (2. Tim. 4, 7) holdt Sjællands Biskop, Dr. Peder Vinstrup, en latinsk Ligtale over ham¹¹⁰), hvori han gav en Fremstilling af hans Liv og vidnede: „Denne Mand har i Sandhed været et Lys for Danmark, et saare nyttigt Redskab for Guds Menighed, en Sir og en udmærket Prydelse for Skolerne. Vi kunne ikke noksom takke Gud for, at han samler saa nyttige og heldbringende Arbejdere i sin Vingaard, og at han værdiger at udruste dem med saa store den Helligaands Gaver." ¹¹¹)

Foruden Indskriften paa Ligstenen (jfr. Aarb. 1925, S. 85) haves et mærkeligt „Epicedium” af en ukendt Forfatter¹¹²). Det siger, at Hemmingsen „med Rette bar Tilnavnet Phønix og kunde kaldes Fædrelandets Øje”. Saavel Indskrift som Epicedium viser et ændret Syn paa hans Afsked fra Universitetet; her er ikke mere Tale om nogen Forseelse fra Hemmingsens Side, han falder som et Offer for Teologernes Rassen. Medens han endnu var i Live, forfattede han en latinsk Gravskrift over sig selv¹¹³), der i Oversættelse kunde lyde:

Lev, min Sjæl, lev evigt, i salig Lid til vor Frelser,

Tryk ved Genløserens Ord, tryk ved hans Daad og hans Sejr!

Naar paa den yderste Dag Basunen fra Himmelen klinger,

Vandrer af Gravene ud hver, som bag Muldet laa gemt.

Lev, min Læser, lev vel og vend dine Tanker mod Døden,

Tænk paa det evige Liv, lær at leve i Gud!

Tillæg om Niels Hemmingsens økonomiske Forhold under Opholdet i Roskilde.

a. Kannikedømmet.

Niels Hemmingsen beholdt efter sin Afsked i 1579 sit Kannikedømme, „Hadstrup Præbende”, som han var blevet forlenet med paa Livstid ved Kongebrevet af 7. Dec. 1557, men som rigtignok ved et nyt Kongebrev af 11. Sept. 1571 var taget fra Kapitlet og lagt til (perpetueret) den øverste teologiske Professors Embede ved Universitetet i København, hvilket Embede dengang netop beklædtes af Niels Hemmingsen, og der stod i sidstnævnte Kongebrev, at Kannikedømmet *altid skulde blive ved* Professoratet. Man har sikkert i 1579, da Hemmingsen fik sin Afsked, været i Tvivl om, hvem der skulde have Kannikedømmet. Men Spørgsmaalet fik den naturligste Løsning. Dels havde Kongen i selve Afskedsordren befaleet Hemmingsen straks at begive sig til Roskilde for at residere der, dels kunde man ikke komme uden om, at denne i 1557 havde faaet Brev „paa Livstid” paa det. Hemmingsen havde i dette Spørgsmaal en Støtte i sin gamle Ven og foruds Discipel, Kansleren Niels Kaas.

Det er saa heldigt, at der foreligger en Oversigt over Indtægterne af de gejstlige Len ved Roskilde Kapitel, forfattet 1581—82. Om Hemmingsens Kannikedømme findes følgende:

Hastrup haver Doktor Niels Hemingsen [fra] 1557 den 7. Septembris¹¹⁴). Er tilsammen $3\frac{1}{2}$ Læster 2 Pund. 17 Bønder her nærværendes og en god Skov.

De anførte $3\frac{1}{2}$ Læster og 2 Pund (= 3 Læster 8 Pund), der nævnes, er Udbyttet af Korn¹¹⁵) i 1581—82 og svarer i Tøndemaal til 176 Tønder¹¹⁶) og efter Kornprisen i nævnte Aar¹¹⁷) til $161\frac{1}{3}$ Daler (= 2200 Kr. i Aaret 1874). Men med de nævnte Læster er ikke alt Aarsudbyttet angivet. Jordebogen 1568¹¹⁸) nævner foruden Bygget tillige Smør, Lam, Gæs, Høns og et mindre Pengebeløb; og lignende Fødevarer, „Smaaredsel”, maa Hemmingsen have taget hjem i *al* den Tid, han havde Kannikedømmet, altsaa lige til 1600, hvad der ses af, at de samme Varer paany nævnes i en Fortegnelse fra 1620¹¹⁹). Det er morsomt nok, at Antallet af Bønder gennem lange Tider har holdt sig uforandret. Ved Sammentælling i Jordebogen 1568 faar man 17 Gaarde, og de ovennævnte Fortegnelser fra 1581—82 og 1620 nævner begge 17 Bønder. Ogsaa Aarsudbyttet af Korn har (ligesom Smaaredselen) holdt sig ret konstant. Den „gode Skov”, som nævnes 1581—82 er utvivlsomt den samme Bøgeskov, om hvilken det i 1568 hedder, at den „kan fri 200 Svin, naar Olden er”.¹²⁰)

Naar Ekstrakten 1581—82 kalder de 17 Bønder „nærværendes”, og vi samtidig erindrer, at de boede i Byerne Hastrup, Veddelev, Vadsby, Ishøj, Greve, Tune, Salby, Brøndbyøster og Herstedøster¹²¹), af hvilke flere ligger langt fra Roskilde (f. Eks. Brøndbyøster 23 km), maa Udtrykket undre os, i Særdeleshed anvendt i en Tid, da Befordringsmidlerne stod saa langt tilbage; men Udtrykket *kan* have haft en relativ Berettigelse, naar man tænkte paa, hvorledes Forholdet var med flere andre Kannikedømmer, der havde Godset endnu mere spredt.

Sammen med Kannikedømmet Hadstrup hørte Portionen (Porsen) Herringløse, og det maa antages, at Hemmingsen ogsaa beholdt denne, især da de saakaldte Portioner først og fremmest var beregnede paa de residerende Kanniker¹²²). I 1581—82 ydede Portio Herringløse 8 Pund (= 32 Tdr.) foruden Smør, Lam, Gæs og Høns i lignende Mængde som 1568. Der hørte stadig 5 Bønder til Porsen.

Hvor stort et samlet Aarsudbytte *Kannikedømme og Pors*

har givet, omsat i moderne Penge, er det vanskeligt at sige. De i 1581—82 opgivne Læster Korn (for Kannikedømme og Pors tilsammen $4\frac{1}{2}$ Læster) havde i samme Aar en Værdi af godt 190 Daler, og disse havde dengang samme Købeværdi som 2500 Kr. i 1874¹²³). Men nu det meget Smør (ialt 384 Pund)? Og de mange Lam, Gæs og Høns, hvorledes skal *de* omregnes? I hvor mange Daler lod de sig omsætte? Uden at gøre Forsøg paa nogen samlet Vurdering tør man dog paa Grundlag af det allerede anførte udtale, at Kannikedømmets og Porsens Indtægter har været beskedne. Niels Hemmingsen, der oppebar dem, vilde have været henvist til en Alderdom i trange, maaske kummerlige Kaar, hvis han kun havde haft dem at holde sig til. Heldigvis havde saavel Kongen, der bar Ansvar for hans Afsættelse, som Universitetet en bestemt Følelse af, at saaledes burde det ikke gaa en Mand, der havde indlagt sig saa store Fortjenester af Fædrelandet som Hemmingsen.

Den Maade, *Kongen* kom ham til Hjælp paa, var ved Tildeling af flere af Kronens Tiender. Han har rimeligvis meget hurtigt efter sin Afsked faaet *Kronens Tiende af St. Jørgensbjergs og St. Ibs Sogne* (der hørte sammen). Ligeledes fik han Del i Kronens Tiende af *Herfølge Sogn*. Den 28. Januar 1593¹²⁴) faar nemlig Oluf Bilde til Vallø Stadfæstelsesbrev paa Livstid paa Kronens Part af Korntienden af Herfølge Sogn i Bjæverskov Herred mod aarlig at svare 8 Pd. Rug, 8 Pd. Byg¹²⁵) og 8 Tdr. Havre til Kronen, *hvilken Afgift Dr. Niels Hemmingsen er forlenet med*. Den 20. Maj 1591¹²⁶) udstedtes endvidere Forleningsbrev for ham paa Kronens Korntiende af Breininge Sovn i Kallundborg Len.

Ved Universitetet havde Hemmingsen virket siden 1543, og hans Arbejde her havde ikke blot været til Gavn for det, men ogsaa kastet en sjælden Glans over det; samtidige Forfattere kalder ham „den guddommelige Læremester“, „Københavns Universitets guddommelige Fader“. Da han nu forlod sin Livsgerning, efterlod han ikke blot en tom Plads, men et stort Savn, og dette er ikke mindst blevet følt af hans forrige Kolleger. De glemte ham aldrig, og de søgte, da hans Kaar nu var blevet vanskeligere, at hjælpe ham og derigennem at afbetale lidt af den Taknemmelighedsgæld, de følte overfor ham.

Niels Hemmingsens teologiske Professorat stod ubesat til 29. August 1580, da Mester Jakob Madsen udnævntes til hans Efterfølger¹²⁷). I den mellemliggende Tid oppebar Hemmingsen ikke blot sin fulde Gage (300 Daler)¹²⁸) for det Regnskabsaar (1. Maj 1579—30. April 1580), indenfor hvilket han blev afskediget (29. Juli 1579), men tillige 225 Daler for det næstfølgende (der begyndte 1. Maj 1580). Alene et enkelt Aars Pengeløn, 300 Daler, vil svare til o. 4000 Kr. (i 1874). Vi maa derfor formode, at Hemmingsen rigeligt er blevet holdt skadesløs for de Byrder, Opbruddet fra Professorresidensen i Store Kannikestræde i København og Flytningen til Roskilde har forvoldt ham. Men ogsaa Fremtiden ønskede hans gamle Kolleger efter Evne at betrygge. Det er vel Forklaringen paa, at der allerede i Regnskabet 1580—81 og i alle de følgende findes en Post¹²⁹) af Indhold: Annammede Doktor Niels Hemmingsen af Bistrup Tiende, som hand haver, Byg 2 Pund¹³⁰). Det var ganske vist kun 8 Tdr., men han oppebar dem til sin Død 1600. — Universitetet tildelte endvidere Hemmingsen Indtægterne af en Bolig ved Clare Kloster for 3 Aar eller længere¹³¹).

Men der var iøvrigt Anledninger nok, hvor Universitetet kunde vise, at det endnu huskede Hemmingsen. Da der 1581—82 skulde fordeles 25 Stude, som man havde faaet ind ved Gaardfæstning, Sagefald og Frikøb (uvisse Indtægter), til Professorerne, Professorenkerne og Fogeden, blev der en tilovers, og den gav man Dr. Niels Hemmingsen¹³²).

Da Julen 1579 (den første Jul efter Bortrejsen fra København) nærmede sig, har hans gamle Venner ved Universitetet ønsket at sende ham en Opmuntring, og efter Rektors Befaling kom den til at bestaa i en halv Amme Vin¹³³). Det var lige saa meget som 2 Ankre eller 80 Potter¹³⁴), og den stod Universitetet i 8½ Daler 1 Mark (= 123 Kr. i 1874). Forsøget maa have været vellykket, for det blev gentaget næste Jul og igen Aaret derefter; disse to Gange var Vinen lidt billigere. Om det nu var de faldende Vinpriser, eller andre Hensyn gjorde sig gældende — nok er det, det følgende Aar (1583—84) blev den halve Amme Vin til en hel Amme Vin; den betales med 13 Daler (= 177 Kr.), men den rummede ogsaa 160 Potter! I de følgende Aar steg Vinpriserne, men man

vendte dog ikke tilbage til den halve Amme. 1584—85 var Prisen 18 Daler. 1587 fik Doktor Niels „1 Amme Vin med Ammen [Beholderen]”; den stod Universitetet i 20½ Daler. De to følgende Aar naaede Prisen Maksimum med 22 Daler (= 300 Kr.); det sidste af disse Aar (1589) siges det udtrykkeligt, at Vinen blev foræret til Jul. Det har været Universitetets aarligt tilbagevendende Julegave, og der er ingen Grund til at tro, at den er blevet inddraget før Hemmingsens Død i 1600. Vi kan imidlertid ikke efterspore Vinen længere end til 1590—91, da Regnskaberne derefter er tabt. Mon ikke d'Herrer Professorer selv har smagt paa den gode Vin? De havde visse Forretninger i Roskilde at udføre, og ogsaa ellers kunde deres Vej let føre dem til denne By. Da laa det nær for dem at se ind til deres gamle Ven.

To Gange overlod Universitetet, der var Ejer af Claræ Klosters Huse og Grunde i Roskilde, Niels Hemmingsen Haver i denne By til frit Brug. Det drejer sig om Kirstine Bois Have, der laa „tvært over fra Clare Kloster”, og Clare Abildhave, „som tilforn var med Mur indhegnet til Clare Kloster”. Den første af disse fik han Brev paa den 12. Sept. 1585¹³⁵); han skulde „den forbedre, nyde og bruge, som den nu indhegnet og forfundet er, sin Livstid kvit og frit uden al afgift, og om Vor Herre kaldte ham først bort, skal hans Hustru nyde samme Frihed i sit Enkesæde”; hvis Enken giftede sig igen, skulde hun give aarligt til Universitetet 3 Mark danske. — *Claræ Abildhave* fik han derimod 2. Jan. 1590¹³⁶), nærmest som en Tilgift, idet han samtidig lejede „een forskrevne Universitets Enghave udi Roskilde, kaldes *Clare Enghave*, og een Universitetets *Fjerdings* Jord samme Steds *udi Engvangen*, som Doktor Anders Laurissen¹³⁷) nu sidst udi Leje havde”. Enghaven og Fjerdingsken skulde han nyde og bruge sin Livstid og hans Hustru efter ham, saa længe hun sad Enke, men de skulde til Gengæld yde Professorerne 2 Pund Landgildebyg af førstnævnte og 1 Pund af sidstnævnte aarligt inden Jul og selv holde disse Jorder „med Grøft og Gærdsel vel ved Magt” uden Universitetets Besværing. Claræ Abildhave, sædvanlig kaldet „Clare Abelde Gaard”¹³⁸), som Dr. Anders Laurissen ligeledes havde haft af Universitetet, fik Hemmingsen og hans Hustru uden at skulle give Universitetet Afgift deraf; „og

skulle vi ham (d. v. s. Claræ Abildhave) ikke forarge, men heller forbedre og i gode Maade ved Magt holde"; derimod siges der intet om, *hvor længe* de maatte „nyde og bruge" den.

I det før omtalte „Epicedium"¹³⁰) over Hemmingsen staar der: „Man gav ham et Otium, i hvilket han kunde leve rigeligt og behageligt som formuende Mand". Heri har Forfatteren Ret. Niels Hemmingsen har i sin høje Alderdom levet i økonomisk sikre og gode Kaar. Han var vel forvist til Roskilde, gemt, men dog ikke glemt, hverken af Konge eller Universitet. Der hvilede ingen kongelig Unaade over ham¹⁴⁰).

NOTER OG ANMÆRKNINGER.

- 1) Kanc. Brevb.
- 2) Kapitlets Statuter.
- 3) Saaledes maa det stærkt beskadigede Brev vist forstaas.
- 4) U. H. IV, 322.
- 5) 1584, Okt. 26., Kapitlets Breve (R. A.).
- 6) Tisselholt, Herregaard, Vejstrup Sogn, Svendborg Amt.
- 7) Kanc. Brevb. 1555, Dec. 27.
- 8) „Rosk. Kapitels Breve" (R. A.).
- 9) Hvad betyder „sælsomme Levned"? Dette Udtryk forekommer nogle Aar tidligere anvendt om Hans Hemmingsens udsvævende Liv. U. H. II, 595. (U. H. er Forkortelse for H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie.)
- 10) Steen Friis: Roskilde Domkirke, 105.
- 11) Dokumenter ang. Universitetets Naadsensaar af Rosk. Kap. (Univ. Ark.) Kanc. Brevb.
- 12) Gravskriften i Løffler: Gravstenene i Roskilde, S. 40.
- 13) Ny kirkeh. Saml. IV, 312. Roskilde Katedralskoles Regensprotokol.
- 14) Kirkehist. Saml. 5. R. III, 569.
- 15) U. H. II, 440.
- 16) Kirkehist. Saml. 5. R. III, S. 569—71.
- 17) Originalen er bevaret; Brevet er trykt T. Brahei epistolae ab Anno 1598. Fasc. IX, 1907, 270 f.
- 18) Kanc. Brevb. 5. Juni 1579.
- 19) Smstds 1593, Aug. 1.; 1594, Sept. 4., Nov. 8.
- 20) Oversat fra Latin. Ny kgl. Saml., 4to, 2020.
- 21) U. H. II, 441. En af Hemmingsens Modstandere beskyldte ham for uværdig Behandling af hende.
- 22) Dehonestamentum Patris et Patriæ. Jfr. Giessing: Jubellærere, III, 34.
- 23) Rørdams Biografi af Hans Hemmingsen i U. H. II, 592—96.
- 24) „Dokumenter angaaende de enkelte Professorer" i Univ. Arkiv.
- 25) U. H. II, 596 f.
- 26) „Dokumenter ang. de enkelte Professorer".
- 27) Sammesteds.
- 28) U. H. II, 597 f.
- 29) U. H. II, 441 f.
- 30) Kanc. Brevb. 1600, Okt. 31.
- 31) Løffler: Gravstenene i Roskilde, 33.

- 32) „Indkomne Sager fra Roskilde 1585—1721” i Sjællands Stifts-
øvrigheds Arkiv (Landsarkivet for Sjælland).
- 33) Gravskriften, se Løffler: Gravstenene i Roskilde, 49.
- 34) Acad. Haun., S. 78.
- 35) Efter Hemmingsens Død 1600 sad Birgitte Lauritsdatter Enke i 6
Aar; derefter ægtede hun Mester Christen Jensen Guldager, der
havde været Præst ved Frue Kirke i Kbh. og Hofpræst hos Kri-
stian IV og af denne havde faaet et Kannikedomme i Roskilde.
Efter deres Gravskrifter at dømme, der er indhugget paa samme
Sten (Løffler S. 49), døde de omtrent samtidig, hun den 21. Marts
1622, han den 17. Maj samme Aar. Hun kom til at hvile mellem
begge sine Mænd.
- 36) Jfr. „Pligter overfor Kapitlet”, Aarb. 1925, 98—103.
- 37) 7. Dec. 1557 i Ny kirkehist. Saml. IV, 289—91.
- 38) 1583, Marts 29., „Kapitlets Breve” (R. A.). Jfr. ovenfor S. ...
- 39) Aarbog 1925, S. 99.
- 40) Jfr. Aarb. 1925, S. 99.
- 41) Kanc. Brevb. 1591, April 6. Regesta †8874.
- 42) Kapitlets Statuter.
- 43) Kanc. Brevb. 1581, Maj 28. og Juni 22.
- 44) 1583, Marts 29., Kapitlets Breve (R. A.).
- 45) Kanc. Brevb. 1585, Nov. 7.
- 46) Smstds, 1591, Aug. 26.
- 47) Smstds, 1591, Aug. 30.
- 48) Brev mellem 1588 og 1592 i „Kapitlets Breve” (R. A.).
- 49) Kanc. Brevb. 1589, Aug. 1.
- 50) Smstds, 1587, Aug. 6.
- 51) Smstds, 1587, Aug. 7.
- 52) Smstds, 1588, Juni 12.
- 53) 1586, Jan. 20., Kapitlets Breve (R. A.).
- 54) 1583, Marts 29., „Kapitlets Breve” (R. A.).
- 55) Aarb. 1925, 100—02.
- 56) Roskilde Katedralskoles „Regensprotokol 1637-1730” (Landsark.).
- 57) Kirkeh. Sml. 5. R. I, 764 f.
- 58) Kanc. Brevb. 1588, April 16.
- 59) Kapitlets Statuter.
- 60) Ny kirkehist. Saml. IV, 313: Brev af 1592, Maj 20.
- 61) „Omnia incerta et minuta”, Kapitlets Statuter.
- 62) U. H. II, 431.
- 63) Kanc. Brevb.
- 64) Smstds, 1611, April 11.
- 65) 1569, April 28., „Sjæll. Stiftskistes div. Br. paa Perg. 1555—1640”
(Landsark.).
- 66) U. H. II, 60, 446.
- 67) Findes i „Rosk. Katedralskoles Regensprotokol 1637—1730”
(Landsark.).
- 68) Jfr. L. Heuer: Roskilde Domscoles Historie, 62.
- 69) Chytræi Epistolæ, S. 841 f.
- 70) U. H. II, 433.
- 71) Smstds, 435.
- 72) Smstds, 436 f.
- 73) Af N. L. Arctander. Oversættelsen er ledsaget af en Fortale af
Hemmingsen selv. U. H. II, 454.
- 74) U. H. II, 438. Pont. Ann. Ecc. III, 545.
- 75) Af Jakob Albertsen.
- 76) U. H. II, 453.
- 77) Formodentlig har det været i 1579.
- 78) U. H. II, 436.

- 79) Smstds, II, 454.
- 80) Smstds, II, 432.
- 81) U. H. II, 436. Giessing: Jubellærere III, 32.
- 82) „Liber compositionum d. principis”, Schiønnings Manusk. Nr. 2, Oktav (Univ. Bibl.).
- 83) Ny kirkehist. Saml. IV, 324—26.
- 84) Fra Arkiv og Musæum V, 308.
- 85) Chytræi Epistolæ, S. 710.
- 86) Smstds, S. 841 f.
- 87) T. F. Henderson: James I and VI, 101.
- 88) Slange: Kristian IV's Hist., I. Del, S. 33.
- 89) Acad. Haun., S. 78.
- 90) Slange: Kristian IV's Hist., I. Del, 33.
- 91) Gl. kgl. Saml. 3409^s fra 1591 og Gl. kgl. Saml. 1447^a fra 1599.
- 92) Gl. kgl. Saml., 4to, 2991. Ny kgl. Saml., 4to, 2020.
- 93) Gl. kgl. Saml., 4to, 2991, har: Corpore Thersites, d. v. s. ved sit Legeme er han en Thersites.
- 94) En for sin Hæslighed bekendt Græker i Lejren foran Troja.
- 95) Græsk Fabeldigter.
- 96) En Østerlænding, der ifølge et dansk Folkeeventyr besøgte Kong Salomon i Jerusalem. Sammenligningen med Marcolfus har særlig Interesse, da den utvivlsomt kan henføres til en paa Hemmingsens Tid trykt (men nu tabt) Udgave af Folkeeventyret om denne. I „Marcolfus eller en lystig Samtale mellem Kong Salomon og Marcolfus” (fra 19. Aarh.s første Halvdel) gives følgende Beskrivelse af denne: Marcolfus var lav og tyk, han havde et stort Hoved og en bred Stjerne eller Ansigt, fuld med røde Rynker, hans Øren var laadne og hængte ned ved Kinderne, han havde store brede Øjne, og de var skæve; under hans Læbe var ligesom en Hestemule, han havde et skident og ildelugtende Skæg som en Gedebug, han havde brede og tykke Hænder, buttede Fingre, trinde og tykke Fødder, han havde en lang spids og kroget Næse med en Bulk paa, og store tykke Læber; han var lang i Ansigtet som et Asen, hans Haar stod paa hans Hoved som Pindsvinebørster og var sort, hvidt, rødt og graat, han havde hængende Kindben og en stor tvekløftet Hage, han var og aldeles uden Hals og med et stort Skrin paa sin Ryg.
- 97) Lübkes Kunsthistorie II, 303. Beckett: Renæssancens og Kunstens Historie i Danmark, 1897, 207.
- 98) Vinding: Acad. Haun., S. 78.
- 99) Pont. Ann. Eccl. III, 543. U. H. II, 439.
- 100) Pont. Ann. Eccl. III, 548.
- 101) Aarb. 1925, S. 85.
- 102) Acad. Haun. 78.
- 103) Smstds. Vindings Skrift er paa Latin.
- 104) Ny kirkehist. Saml. IV, 321, 318.
- 105) Løffler: Gravstenene i Roskilde: Nr. 100 paa Planen bag i Værket. V. Lorenzen: Roskilde Domkirke, 99. Oversigt over Domkirkens Begravelser 1685 i Pakken „Indkomne Sager: Roskilde 1585—1721” i Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiv (Landsark.). I denne Oversigt fra 1685 omtales „Doct. Niels Hemmingsens Grav med Sten, som ligger ved den nordre Kant af Alter Foden”. Denne Angivelse af Stenens Beliggenhed Nord for Alteret er mærkelig. Hvis Stenen ikke er flyttet, kan Alteret ikke have staaet i Kirkens Midterakse, midt for den nuværende Opgang til Kannikekoret, men maa have staaet længere mod Syd, til højre for Niels Hemmingsens Sten — en højst usædvanlig Maade at anbringe Alteret paa! Det er derfor muligt, at Stenen er flyttet, og at Hemming-

- sens Grav maa søges et Stykke Nordøst for Stenens nuværende Plads.
- 106) Kapitlets Statuter.
 - 107) Giessing: Jubellærere III, 36.
 - 108) Vinding: Acad. Haun. 78 f.
 - 109) Ny kirkehist. Saml. IV, 321 f.
 - 110) Giessing: Jubellærere III, 36.
 - 111) Rørdams Oversættelse i U. H. II, 440. Den latinske Ligtale („Parentation“) er trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 318—20.
 - 112) Ny kgl. Saml. 2020, 4to.
 - 113) Smstds.
 - 114) Den anførte Dato (1557 den 7. Sept.) angiver det Tidspunkt, Hemmingsen fik dette Kannikedomme, kun med den uvæsentlige Fejl, at der skal staa December i Stedet for Sept. Jfr. Aarb. f. 1925, S. 90.
 - 115) Utvivlsomt By g, da Jordebogen 1568 opgiver Aarsudbyttet til 3 Læster 4 Pund By g.
 - 116) 1 Læst Byg paa Sjælland = 48 Tdr., 1 Pund Byg = 4 Tdr.
 - 117) I Univ.-Regnsk. 1581—82 findes Aarets Kapitelstakst for Byg opgivet til 44 Daler for Læsten.
 - 118) Jfr. Aarb. f. 1925, S. 93.
 - 119) Gl. kgl. Saml. 3170: Bona capituli Roeschildensis.
 - 120) Jfr. Aarb. f. 1925, S. 93.
 - 121) Smstds.
 - 122) Smstds, S. 95 f.
 - 123) Det maa bemærkes, at en saadan Omregning kun kan være tilnærmelsesvis rigtig.
 - 124) Kanc. Brevb.
 - 125) 1 Pd. Rug = 3 Tdr. 2 Skæpper; 1 Pd. Byg = 4 Tdr.
 - 126) Kanc. Brevb.
 - 127) Ny kirkehist. Saml. IV, 288.
 - 128) Hertil kom vel ogsaa Naturalier, Smør, Gæs, Lam o. s. v.
 - 129) Posten findes under den Rubrik, der angiver, hvad Professorerne har annammet af Byg som en Del af deres Løn.
 - 130) Citat efter Regnskabet 1581—82, S. 56.
 - 131) Univ. Regnsk. 1581—82.
 - 132) Saaledes maa vistnok det paagældende Sted i Univ.-Regnsk. 1581—82 forklares: Alle Professorerne er nemlig nævnt før Niels Hemmingsen, og at denne faar en Stud, er et ganske isoleret Tilfælde i Tiden efter 1579.
 - 133) Univ.-Regn. 1579—80.
 - 134) Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, S. 550.
 - 135) Consistorii Copiebog 1538—1602. Ny kirkeh. Saml. IV, 311 f.
 - 136) Man har bevaret saavel Universitetets Brev (Adl. 64, 39, i Univ.-Bibl.), som N. H.s Genbrev (A. M. 64, 40); under dette sidste ses et Segl (hvori en Hjort og over denne Bogstaverne N. H. D. = Niels Hemmingsen, Doktor) samt Hemmingsens egenhændige Underskrift.
 - 137) Dr. Anders Laurissen, Prof. ved Univ., tidligere Rektor og Lektor i Rosk., † 3. Nov. 1589.
 - 138) Adl. 64, 35.
 - 139) Ny kgl. Saml. 2020, 4to.
 - 140) U. H. II, 432.
-